

# Zavisi od toga kako se kada osejamo...

U Britaniji, većina učesnika 2000 traktora Tridenta koji su se pojavili na sudu zbog pokušaja da mimo razoruaju Trident bile su `ene; `ene su bile te koje su razoruale „hauk“ ratne avione određene za Indoneziju (vidi PS mart 1996); postoje `enske kampanje) u Meni i Hil Spaj bazi, u Britanskoj fabrici nuklearnih goriva u Selejfildu i Ustanovi za atomsko oru`je u Aldermastonu. Svuda u Britaniji postoje pojedinke i male grupe `ena koje su aktivne u svim vrstama kampanja za mir, protiv nuklearne energije, protiv trgovine oru`jem, protiv rata, osiromašenog urana, za međunarodnu solidarnost i slično. Ali ne postoji ništa što bi se moglo opisati kao pokret. Manje od deset godina je poslednja nuklearna kristarica napustila Britaniju, postoji vrlo malo duha pokreta kakav se stvarao oko Green-ham Common – samo labava mreža grupa i pojedinih `ena tanko i nasumice uzajamno povezanih.

Nekoliko `ena koje su aktivne u `enskim mirovnim i anti-ratnim grupama nastoje da sagledaju svoj rad kao da postoji izričit teorijski okvir. Ipak je Saša Rose-niel u svojoj analizi `enskog mirovnog

kampa u Green-ham Common bazi krstarećih raketa 1980-ih, istakla da postoji raznovrsnost perspektiva među uključenim `enama i aktivni razvoj teorije koja se izgrađuje – mada bi malo `ena to tako reklo – kroz kognitivnu praksu. Jednostavnije rečeno: učenje delanjem.

Ne bi ni mnogo `ena sebe prepoznalo ili sebe svesno definisalo kao one koje rade unutar tri toka `enskog mirovnog pokreta koja definišu drugi pisci. Zaista, tokom osamdesetih, u okviru `enskog mirovnog pokreta, bilo je sumnjičavosti i zbilja izvesne količine odbojnosti prema teorijskom akademskom feminizmu koji je uradio ove različite analize.

## **Maternalistički, materijalistički, feministički**

U takvim analizama mirovnog pokreta, motivacije `ena su određene s tri teorijske pozicije: maternalistička, materijalistička i feministička. Sigurno, maternalistička motivacija – da se stvori bolji svet za našu decu, ili da se zaštići planeta radi budućnosti – lako se vezuje s materijalističkim razlozima – kao što su oni izrađeni u sloganima poput „hleb ne bom-

be“ ili „socijalna sigurnost pre bojnih granata“. Oba, mada ~esto artikulirani kroz razli~ite akcije, pretpostavljaju da mirovni pokret mo`e da uti~e na vlade da promene svoje politike ili prioritete – snagom argumenata ili ube|ivanjem da izdvoje manje sredstava za vojsku. Ipak, oba ne uspeavaju da se uhvate u ko{tac s konceptom – i aktivno{}u – militarizma kao zakonitog posla dr`ave.

Sugerirale bismo da su se samo feministkinje bavile svim aspektima militarizma u analizi koja `enski mirovni pokret sme{ta izvan i nasuprot dr`avi. Pa ipak ne mo`emo da budemo sigurni da je feminizam prirodni saveznik mirovnog pokreta. Zaista su osamdesetih godina `ene koje su `ivele u Green-ham Commonu, bile kritikovane zbog navodnog monopola nad protestom protiv krstare}ih raketa i `enskim mirovnim pokretom.

Poslednjih godina, konvencionalni feminizam – s programom jednakostin – nalazi da `ene treba da vr{e pritisak u cilju pove}anja mesta za `ene u vojno-industrijskom kompleksu. To je – naro~ito u SAD-u nastojalo da stavi `ene u bora~ke uloge, nedavno prikazane na britanskoj televiziji u nekom intervjuu Kejt Ejdi (reporterka BBC-ja) koja, paramilitarno obučena uzima izjavu `nskog vazduhoplovnog oficira u posadi „avaks“ aviona. „Pretpostavljam da sam koordinator ~itave ove akcije“ (NATO aviona koji bombarduju Srbiju), bio je odgovor uz lako lepr{anje njene isfrizirane kose. Odnosi izme|u `ena i militarizma su raznovrsni i razli~itih su formi. A mada je vojska jasno definisana kao mu{ka, poput mnogih mesta mu{ke mo}i, njeni okviri su dovoljno fleksibilni da uklju~e `ene saunice u svoj mu{ki prostor.

### @ene protiv militarizma

To ostavlja veoma mali broj `ena – i ne bi trebalo da preuveličava svoj zna~aj ili broj – koje se defini{u kao feministkinje, koje se aktivno suprotstavljaju vojsci, i koje izra`avaju, sa stanovi{ta polnosti, specifi~nu kritiku rata kao dr`avno sankcionisanog mu{kog nasilja.

Polnost se ovde odnosi na socijalne odnose izme|u mu{karaca i `ena – oblikovanju, stvaranju i odr`avanju odnosa dominacije mu{ke mo}i, potpuno iste kao {to su drugi oblici mo}i dominacije u odnosima rasa i klasa.

Ova analiza stavlja rat u repertoar mu{kog nasilja (protiv `ena i ~esto dece). U ovom kontekstu – koji obuhvata opresivne odnose, doma}e nasilje i zloupotrebu, silovanje, rat je najvi{i stepen mu{kog nasilja. Nuklearni rat – i razvoj, posедovanje, odr`avanje i krajnja upotreba nuklearnog oru`ja – se sagledava kao poslednja re~ u dejstvu patrijarhalnog nasilja: mo}i da se uni{ti svet.

Kao {to su `ene u Beogradu napisale 1998. o izbijanju rata na Kosovu: „Bez obzira na to koje armije (su uklju~ene), nasilje mu{karaca prema `enama}e se intenzivirati: silovanje u ratu, silovanje u izbegli~kim logorima, prostitucija, seksualna trgovina `enama, nasilje u porodica-ma, etni~ko ~i{}enje u me{ovitim brakovima, seksualne pretnje, incest. Svaki rat ~ini dru{tvene i li~ne odnose patrijarhalnijim i legalizuje militarizam, {to zna~i da se status `ena umanjuje a mr`nja prema `enama pove}ava.

### @ene kao `rtve

@ene su sve vi{e primarne `rtve rata, od supruga i majki koje li{ava mu`eva i sinova pogibijama u borbi, do `ena koje

su ve}ina izbeglica. @ene su podvrgnute naro~ito polno obele`enim oblicima nasilja kao {to je sistemati~no kori{ }enje silovanja kao oru`ja koje smo videli u Bosni, i sada na Kosovu. Kao {to je Meri Kaldor nedavno istakla, u poslednjem veku mu{ki borci su umirali po stopi od 8 na svakog civila koji je ubijen. U nedavnim ratovima, stopa se skoro sasvim preokrenula.

Iz feministi~ke perspektive – `ena `rtava rata – gandijevska filozofija nenasilja postaje sporna. Kao {to je Ula Eberhard napisala 1987., „klasi~ni oblici nenasilja zahtevaju spremnost na patnju“ i tra`e da nenasilne akcije „jasno pokazuju podre|enost aktivistkinje tla~itelju“. Nagra|ene smo time {to znamo da smo moralno u pravu, i da smo stekle svoje mesto na nebesima. To zna~i da ako `elimo, mo`emo da se pona{amo kao `rtve – uz skoro podrazumevaju}i ugovor da }e to „osuditi“ policiju ili vojsku da se nasilno pona{a prema nama – zato {to }emo se mi, ako to urade, ose}ati moralno superiornije, a oni }e se lo{e ose}ati zbog toga. No da li je taj smisao moralne superiornosti dovoljan?

Mirovni pokret se vratio ulozi `rtve kao sna`nom na~inu protesta, i razvio ~itav repertoar akcija u kojima se mi – nemo}ni – suprotstavljamo njima – mo}nima. Simboli~no, mi se identifikujemo sa `rtvama rata, naro~ito `rtvama nuklearnog rata, stavljanjem svojih tela ispred vozila, pred zna~ajnim zgradama, u sredinu puteva – podse}aju}i mo}ne na sve koje su, ili ho}e, ili bi voleli da ubiju. No da li to deluje bar na simboli~kom nivou nikada zaista nije bilo razabrano. Mi – mirovni pokret, anti-militaristkinje – razumemo diskurs, ali kad se vidimo kako simboli~no predstavljamo nuklearnog mr-

tvaca, kako nas oni vide? Da li diskurs mo}i razumeju svi u~esnici? Mo`da je od najve}e va`nosti za nas da znamo da li uloga `rtve ugro`ava one na vlasti, ili samo poja~ava njihovu mo}.

Feministi~ka analiza rata i militarizma govori o `enskom odbijanju da se izraze kao `rtve kada se suprotstavljaju vojsci. Zaista za mnoge `ene, koje su pre`ivele nasilje i zlostavljanje – i one koje su radile sa pre`ivelima nasilja – mo`e biti veoma uznemiravaju}e i bolno da prihvate praksu koja ra~una na stanje `rtve.

Odbojnost `ena da se vide kao `rtve izrazila je Ula Eberhard i drugi osamdesetih godina. Njena analiza ukazuje na to da su `ene razvijale identitet mnogo ve}e suprotstavljenosti – koji bismo mogli da opi{emo kao nenasilan – a koji je okarakterisala kao „ne mirno i ne tiho“, vi|en u pona{anjima kojima `ene izra`avaju svoj bes i `estinu, uzimaju umesto da njih uzimaju, ra|e su bu`ne nego tihe, i pokazuju ljutnju umesto patnje, ljubav prema sebi pre nego `rtvovanje sebe.

Naravno, teorija i praksa su razli~ite stvari. Nekad se ose}amo kao `rtve, nekad ne. Neke `ene se ose}aju kao `rtve; druge `ene se ne ose}aju. Kao {to je to rekla jedna `ena „zavisi od toga kako se ose}amo u tom trenutku“. Ponekad smo suvi{e bespomo}ne da bismo smogle i najtanji glas; ponekad na{a ljutnja mo`e biti neprili~na i suprotnog dejstva; ali je ponekad tako blagotvorno da se samo vri{ti i vi`e.

### **Dobre devojke i lo{e devojke**

Mnogo `ena – lo{i}h devojaka – koje odbacuju gandijevski pristup priznalo je da su preduzele akcije kojima su se uhvatile u ko{tac s politikom/vojskom ali i

sa granicama `enstvenosti. Gde bismo drugo – osim u vojsci ili na nekom od kurseva za obučavanje u aktivnom upravljanju – mogli naći priliku da se krijemo u jarcima, provlačimo kroz `bunje, penjemo uz ili presecamo ograde i lečimo ispred vozila koja se kreću? Nalazimo da je to u isto vreme i uzbudljivo i zastrašujuće, a neke od nas se čak prepuštaju adrenalinskoj galami. Bile smo – ili smo htele da budemo – male devočice koje su se panjale po drveću, pravile jazbine, skrivale se u kante za lubre, istračivale gralvine i igrale se na opasnim mestima.

Kada usmerimo akciju protiv vojske ili kada se suočimo s policijom ili naoružanim drućtvima, mi se takođe hvatamo u koćtac sa silom koja gradi i odrćava polmoć koja mućkosti daje njenu punomoćje da dela nasilno. A nekad moramo da odmeravamo ili izazivama granice koje je stvorilo polnost unutar samog „mirovnog pokreta“.

Ovo negovanje neposlućnosti ne uklapa se uvek srećno s naćim drugarima iz mirovnog pokreta, ali ako odbijamo da prihvatimo pravila drćave, i valja da se uhvatimo u koćtac s osnovnom pretpostavkom da drćava moće da vodi ratove, tada nam je takođe potrebno da se hvatamo u koćtac kako s pretpostavkama militarizovanih drćava u kojima `ivimo tako isto i sa pretpostavkama pokreta u kojima radimo.

Unutar kampanje TP2000, na primer, kada su `ene Aldermastona bile uhapćene zbog svoje podmornićke akcije, izabrale su da ne saraćuju s policijom. Jedna `ena je osetila da nejednakost u odnosima snaga izmeću nje i policije nije koristan forum za konstruktivnu razmenu mićljenja o nelegalnosti nuklearnog orućja.

„Htela sam da okolnosti za objaćnjanje mojih ponaćanja budu pod mojom kontrolom. Mada je policajka rekla „Tu sam da vas slućam“, nisam se sloćila, zato ćto je bio tu samo da me osudi. Prilikom nejednakog odnosa snaga mislim da ne morać da odgovarać na nećija pitanja na naćin i u formi koju zahtevaju. ^est je slućaj da mućkarci postavljaju `enama pitanja i pretpostavljaju da imaju pravo da im se odgovori, a ja osećam da moćeć ljude nećemu naućiti time ćto nećeć ispuniti njihova oćekivanja. Mislim da je dobra stvar da policija shvati da se radi o razlićitim tipovima ljudi (u traktorima) da ne bi postali samozadovoljni i smatrali da smo svi isti ili imamo isti pristup strategiji.“

Druga `ena je osetila da je njen jedini odgovor bio da kaće „Jebi se, nije me briga ćta ćeć da mi ćiniti, najgora stvar koju moćeć da uradić je da me zatvorić.“ To je davanje glasa naćoj ljutnji i probraćavanje te ljutnje u snaćan otpor.

### @ene koje nisu `rtve

@ene imaju specifićne razloge sa stanovićta roda za napadanje vojske, a to znaći da moramo da traćimo prostor za `ene da deluju autonomno u mirovnom pokretu. U jednom malom post-hladnoratovskom mirovnom pokretu, a u post-feministićkom svetu, moćda je to joć neophodnije nego ćto je bilo osamdesetih godina.

Mi ne prihvatamo da su `ene, kao ćto bi neki gino-feministkinje rekle, „prirodno“ nenasilne, i uroćeno pacifistkinje. Videlimo u Britaniji, na primer, uz razvoj post-feministićke ideje devojaćke snage – za koju su primer Spice Girls / Ljute devojke – pronalazak „Lad-ette“/momćice/

„`ene koje se pona`aju jednako lo`e kao mu{karci“, i pove`anje stope presuda zbog nasilja me|u mladim `enama.

Mi smo isto onoliko socijalno prilago`ene na{im ulogama majki, roditelja posle ratova ili beba, koliko su mu{karci socijalizovani za uloge za{titnika, ratnika i vojnika; u suprotnom, za{to je, kako zapa`a Cynthia Enlo, vojnicima potrebno da budu trenirani za dehumanizovanje neprijatelja, i za{to neki mu{karci biraju da budu svesni protivnici? Zaista ako mo`emo da prihvatimo teku`e norme polnog pona{anja, tada to, svakojako, mo`da nudi najbolje mogu}nosti da se menjanjem odnosa me|u polovima, celina odnosa snaga koja stvara nasilje mo`e promeniti.

Ali naravno, dok odnosi me|u polovima ostaju tamo gde su, mi volimo da oni budu na sve na`ine. Kori{}enje na`e `enstvenosti za zavo|enje mu{kosti jedna je od na{ih snaga kao pokreta: u`ili su nas od kako smo bile dovoljno odrasle da dr`imo Barbi, da mo`emo da koristimo ranjivost da stignemo gde ho}emo. I zato su neke `ene sasvim sre}ne da preduzmu neposredne akcije obu`ene kao vile, ili odu na tediberski piknik usred vojne baze. „Aldermastonski damski lutalicki klub“ peo se na ograde u potrazi za tragovima, obu`ene u edvardijanske haljine i s velikim {e}irima. Ali mnogo `e, mora se re}i, nosimo „mu{ku“ ode}u – velike `izme i borbene pantalone (ili radne ga}e za modno svesne; bilo je to negatanje osamdesetih) {to je sasvim pogodno za prolazak kroz rupe na ogradama, vu`enje po zemlji, brzo kretanje, i neopa`eno kretanje no}u. Da li se opiremo normama `enstvenosti ili smo samo prakti`ne?

Ali da bismo koristile tu ranjivost moramo biti osna`ene, i kroz taj dug i

ponekad te`ak proces mi smo sposobne da delujemo na mnogo razli`itih na`ina. Naravno, ovo je napisano iz luksuzne perspektive finog britanskog mirovnog pokreta, gde mi i vojska znamo i `ak uzajamno ugovramo pravila. Mi i oni, znamo da mada policija Ministarstva odbrane nosi pu{ke, oni jo{ uvek nisu izabrali da ih koriste.

Odbacivanje stanja `rtve je dominantna metafora zloupotrebljenog `enskog tela. Da bismo stavili na{a tela pravo u lice vojsci, moramo biti sposobne da se odupremo `itavom patrijarhalnom mitu.

### Prostor za `ene

@ene treba da zahtevaju odvojen prostor unutar mirovnog pokreta iz li`nih i politickih razloga. Mada je broj politicki aktivnih `ena koje `ive separatisticku egzistenciju – kao {to ih je mnogo `inilo u Green-hamu – relativno mali, neke `ene nastavljaju da zahtevaju prostor koji su te `ene stvorile. @ene koje rade, ili su radile, u konvencionalnim mirovnim pokretima, jo{ uvek nalaze svoju snagu rade}i samo u `enskim grupama. @ene misle da je mnogo lak{e raditi u samo `enskim grupama: ose}aju se pouzdanije, podr`anije i osna`enije – naro`ito va`no u potencijalno omalova`avaju}im situacijama kao {to je konfrontiranje s vojskom ili drugim oblicima nasilja.

@ene tako}e ose}aju da postoji vi{e prostora za u`estvovanje na razli`ite na`ine u `enskim grupama koje su tradicionalno poku{avale – mada nisu uvek uspevale – da osposobe `ene da deluju, govore i daju svoj doprinos. Mnoge su se pozvale na „razli`ite na`ine rada“ koje su osetile kao pogodnije za osposobljavanje i manje

hijarhizovane od onih koji se mogu na}i u me{ovitim grupama.

Unutar ovih grupa, `ene koje kuvaju ~aj ili peru – teorijski – jednako su cenjene kao one koje se penju po ogradama ili govore na javnim mitinzima. Kreativnost, zajedni~ko iskustvo, intuitivnost i ma{to-vitost se cene, pre nego profesionalno ili akademsko iskustvo. Postoji tako|e ose}anje da su `ene sposobne da zauzmu razli~ite prostore unutar svojih grupa u razli~itim vremenima, u zavisnosti od li~nih okolnosti ili energije. Pomo} i solidarnost koju su stekle rade}i u `enskim grupama dozvolile su im i osposobile ih da uspe{nije rade ~ak u me{anim grupama, sposobne i pouzdane `ene su smatrale da su bile u}utkivane i marginalizovane – i smatrale su stalnim naporom da dobiju prostor za raspravu i ili prioritetne akcije vezane za teme oko odnosa polova. U `enskim grupama i kampanjama, ose}ale su da imaju autonomiju govora i delovanja.

Pitanje razli~ite socijalizacije mu{kara u odnosu na nasilje, i njihovu implicitnu ili tihu ulogu u strukturiranom nasilju unutar dru{tva, tako|e su odredile `enske izbore da odbace me{ovite grupe. Prakti~no govore}i, `ene su se osetile sigurnije, na primer, kada su u~estvovala u samo `enskoj NVDA akciji – odsustvo mu{kara nije obezbedilo policiji ili vojsci priliku ili izgovor da upotrebe nasilje. Kada rade same one mogu da prokrenu i dekonstrui{u potencijal za nasilje.

### **Alternativni na~ini mi{ljenja**

Neke su `ene osetile da imaju skoro moralnu odgovornost da stvore, predstave i obezbede alternativne na~ine delanja/bivanja/mi{ljenja/organizovanja. Vojska

politika i odlu~ivanje bili su identifikovani kao mu{kara arena u kojoj `ene – uprkos porastu feministi~ke teorije me|unarodnih odnosa – nisu imale istinsku kontrolu ili uticaj. Mada je mnogo `ena u~estvovalo u „demokratskom politickom procesu“, kao aktivistkinje, one su tako|e osetile da im je potrebno da izgrade alternativne na~ine mi{ljenja, makar to bilo veoma malo.

No jedan od razloga {to je `enama potrebno da rade zajedno je zato {to se uvek ne ose}amo pouzdano ili sna~no. Ponekad smo bespomo}ne i povredljive, i potrebno nam je da budemo sposobne da se obra~unamo s na{im strahovima i na{om povredljivo}u, i da budemo sposobne da se za{titimo, a ponekad nam je samo potrebno da pla~emo – a to mo`emo ~initi jedino s drugim `enama. Tamo gde postoji poverenje, mo`emo na}i svoje sopstvene granice i pona{anja.

Kada iza}emo na drugu stranu, mi smo sposobne i pune snage da se suprotstavimo nasilju i strahu sna~no i samopouzvano. Kao `ene – i one koje `ive umesto da su `rtve – mo`emo se jednako anga`ovati u „herojskim“ akcijama vojnog tipa kao {to je udaranje ~eki}em po podmornicama, ili se mo`emo obu}i kao ze~ice i skakutati po zabranjenim njivama, ili tiho stajati ili glasno pevati kao svedoci ratnih zlo~ina oko nas – to samo zavisi od toga kako se kad ose}amo.

Naslov „Zavisi od toga kako se kad ose}amo“ poti~e od jedne opaske u raspravi. Zahvaljujem se mnogim `enama koje su doprinele ovoj raspravi i ovom ~lanku – na{i zaklju~ci na moraju biti obavezno njihovi.

**Sian D`ons i Ipi**